

AUDENS

Revista estudiantil d'anàlisi interdisciplinària

Núm. 2

2020

Entrevista a Elisabet Almeda Samaranch

Entrevista realitzada per Oscar Planells Guix

Elisabet Almeda Samaranch és Catedràtica del Departament de Sociologia (UB). Membre del Grup COPOLIS "Benestar, Comunitat i Control Social", del Grup d'Innovació docent CEFOCID i del Col·lectiu Adalqui (Viedma-Argentina). Doctora en Sociologia (UAB), Màster en "Social Welfare and Social Planning" per la University of Kent at Canterbury, Postgrau del "Common Study Programme on Criminal Justice and Critical Criminology" (UB) y llicenciada en Ciències Econòmiques i Empresariales (UB). La seva recerca i docència s'ha desenvolupat en tres grans àmbits: sistemes d'execució penal (control social, delinqüència femenina, presons de dones), canvis i polítiques familiars (famílies monoparentals, ruptures d'unions, polítiques familiars comparades) i memòria i identitat durant la dictadura franquista (quotidianitats i resistències). Activista i investigadora feminista pels drets de les dones empresonades i les mares monomarentals, ha publicat els resultats de les seves recerques tant en publicacions de caire acadèmic com de divulgació social i en tots aquests camps. Participa en diverses xarxes, comissions i associacions sobre els seus temes d'estudi, entre les quals destaca la coordinació de la Xarxa Temàtica Internacional sobre Gènere i Sistema Penal i la Xarxa Temàtica Internacional de Recerca sobre Famílies Monoparentals.

Comencem amb una pregunta bastant general, però que tot i així creiem que és molt interessant: ¿per què diries que és important estudiar les famílies a dia d'avui, en el context de les societats postindustrials?

Jo penso que les famílies segueixen sent la unitat bàsica on la majoria de persones es desenvolupen. Des de que neixen, la infància, l'adolescència i les famílies que es van formant...Estudiar les famílies, en plural, reflecteix molt com funciona la societat: com es relacionen els membres a dins de les famílies; els homes i les dones; les diferents relacions de parella, la relació amb els fills i les filles; com es constitueix el nucli familiar, si està integrat al barri, si és més comunitari, si està en una família extensa... Tot el tema familiar relacional també diu molt d'una societat.

Així doncs, estudiar la família des de la sociologia és bàsic per entendre la societat que estem analitzant. I de fet no només des de la sociologia, jo crec que s'hauria d'estudiar la família des de totes les disciplines, que de fet no es fa. En economia (jo sóc economista de formació), per exemple, s'hauria d'estudiar molt més la família, ja que la família és unitat de consum, unitat de producció, unitat de reproducció... I no s'estudia en profunditat el comportament econòmic de les famílies, no hi ha prou assignatures relacionades. L'economia feminista sí que estudia el paper de les famílies, però no s'estudia prou. Així que sí, és important estudiar com ens relacionem les persones en societat i com formem els vincles familiars

Avui en dia, el tema de com criar els nens i nenes i de com és la configuració familiar pot ser tant ampli, tant divers... I òbviament estudiar això diu molt de la societat: del control social, dels prejudicis que es poden tenir, de com són les relacions entre homes i dones, de la discriminació envers algunes identitats sexuals o orientacions sexuals. És clau estudiar les famílies. No només l'estructura de la família, sinó com funciona per dins: els vincles, les relacions, les actituds, els valors. A més, els nens i les nenes d'aquestes famílies seran el futur de la societat, pel que és important saber com s'estan socialitzant, quines avantatges tenen, si hi ha moltes desigualtats, a quin tipus d'escoles van (si van a les públiques o privades), quines possibilitats tindran després de formar-se... Estudiar tot això és bàsic.

En aquest sentit, relacionat amb el que deies, justament avui en dia, que s'està produint una erosió de la família nuclear normativa i que cada cop hi ha formes més complexes, seria especialment interessant estudiar les famílies, no?

Exacte. De fet, si fem una mirada històrica, aquesta idea que les famílies eren sempre nuclears, estereotipades i sexistes no és del tot certa. Sí que és veritat que en els períodes de dictadura, com el que hem tingut aquí en el nostre país en els quaranta anys del franquisme, sí que era, per imposició, un model de família dominant; però per sota, en realitat, històricament sempre hi ha hagut mares soles, mares separades, diversitat de famílies, parelles *gays*... És a dir, en el fons la diversitat familiar ha existit sempre; en una societat oberta la diversitat familiar existeix. És veritat que ara, degut a les tècniques de reproducció assistida i a les noves tecnologies hi ha alguns tipus de famílies que històricament no hi eren, però la diversitat familiar, tal com diuen alguns historiadors de la família, ha existit sempre. El que potser ara també és diferent són les relacions entre homes i dones, la qüestió de la criança, o el paper de l'Estat, del mercat i de la comunitat; tot això és el que ha anat canviant amb el temps. Però de famílies diverses sempre n'hi ha hagut, en diferents contextos.

Molt sovint, quan es parla del tema de la igualtat d'oportunitats dels nens, es relaciona amb la qüestió de la educació pública o de la situació laboral dels seus pares, però molts pocs cops es relaciona, a nivell mediàtic, amb el seu context familiar. Des del camp de la sociologia de la família, òbviament, es defensa que això és important. Segons la teva experiència, de quines maneres influeix, a grosso modo, l'estructura familiar en la igualtat d'oportunitats dels nens?

Al meu parer la nostra societat, la cultura dominant, encara és una cultura en què l'important és la biparentalitat, o sigui el fet de ser dos progenitors, així com que aquests dos siguin una parella hetero i que, d'alguna forma, el proveïdor econòmic sigui l'home i que la dona treballi a temps parcial i que dediqui més temps a la cura dels fills. En el fons, aquesta no és la realitat, doncs la realitat és molt diversa; però sí que és veritat que en la cultura dominant, en el que es vol imposar, encara que a vegades sota un fals progressisme, això encara existeix, perquè estem en una societat patriarcal. Des

del feminisme pensem que la realitat és molt diversa, i a la vegada està havent-hi, en alguns àmbits, més igualtat, però la societat segueix sent patriarcal.

Això per començar. Pel que fa a les desigualtats, està clar que, com més polítiques socials, com més lluita contra la pobresa (i contra la feminització de la pobresa) i com més escoles públiques hi hagi, més oportunitats hi haurà pels nens i nenes, encara que tinguin una família que estigui en una situació vulnerable. Òbviament, si aquest nen o nena forma part d'una família en situació vulnerable, això afectarà negativament en les seves oportunitats. Avui en dia, hi ha un tipus de modalitat familiar, que són les famílies monomarentals (en les que sobretot és la mare la que cuida dels infants), que en el context d'una societat patriarcal, està molt perjudicada. No per ser monomarental en sí, sinó perquè estem en una societat biparental i masculista. Com aquesta família està constituïda per una mare sola, i com a més a més les dones cobren menys, estan en una pitjor situació en el mercat laboral i estan més discriminades, aleshores “clar”, aquesta família serà més vulnerable i estarà més discriminada; això no vol dir que totes les famílies monomarentals estiguin discriminades, però sí que els nens i nenes que neixen en aquestes estructures familiars tenen més probabilitats de caure en l'exclusió social i sota del llindar de pobresa; no per ser monomarentals en sí, sinó perquè en un món patriarcal i biparental no s'ajuda a aquestes famílies tant com s'hauria d'ajudar-les.

I a més, formar part d'una família d'una minoria ètnica, d'una família de la comunitat gitana, o de pares extracomunitaris, sobretot d'Amèrica Llatina, o del Magrib, amb pocs recursos, això tampoc ajuda, doncs estan discriminats, pel que aquests nens i nenes tindran menys oportunitats. Per tant, en funció de com és la teva família, això et pot influenciar de cara al teu futur, com a jove.

*En un dels teus llibres, *Monoparentalidad e infancia*¹, expliques que l'any 1993, quan Esping-Andersen publica la seva tipologia d'Estats del benestar, sorgeix tota una polèmica, sobretot per part d'autores feministes, perquè aquestes entenien que en tal anàlisi no es tenia en compte la qüestió familiar, les desigualtats que es donen en el si de la família, etc. Esping-Andersen, amb el temps, va anar incorporant aquestes qüestions en les seves anàlisis, però més enllà d'aquest cas específic, això ens serveix*

¹Flaquer, L., Almeda, E., & Navarro, L. (2006). *Monoparentalidad e infancia*. Fundación “la Caixa”.

per preguntar: diries que la qüestió familiar, i sobretot la qüestió familiar des d'una perspectiva no androcèntrica, és una qüestió a la que no es para prou atenció des de la sociologia, les polítiques públiques i altres camps relacionats?

És el que dèiem al principi: per què s'estudia poc les famílies? Per què es para poca atenció al que està passant a les famílies i a les llars? Doncs perquè a les famílies i a les llars el que es fa, sobretot, són els treballs de cura: i qui s'encarrega d'aquests treballs de cura? Sobretot les dones. Per tant, en una societat patriarcal, androcèntrica, sexista i discriminatòria, el paper del treball de les cures, com que no es valora, com que no té un valor econòmic, com no té prou valor simbòlic, no se li dóna importància; i aleshores les famílies, d'alguna manera, estan invisibilitzades en la seva situació.

Per tant, la crítica a Esping-Andersen i a molts teòrics dels Estats del benestar és: hi ha una part del benestar que no l'està donant ni el mercat, ni la política pública, ni la pròpia comunitat, sinó que es dóna en el si de la família a partir del treball de les dones en els treballs de cura. Així doncs, en les polítiques públiques, que afecten al benestar de la gent, s'ha de tenir molt en compte la qüestió familiar, i Espanya i Catalunya són dels països d'Europa que inverteixen menys en polítiques familiars, que no només consisteix en ajudar a les famílies monoparentals, sinó també en ajudar als joves a emancipar-se, en aconseguir una escolarització pública dels 0 als 3 anys, amb les escoles bressols, major nombre d'activitats extraescolars públiques, assistència a domicili per a la gent gran (que també forma part d'aquestes famílies), etc. El tema de les famílies hauria de ser central en les polítiques de treball, en les polítiques d'educació, en les polítiques rurals; en totes les polítiques públiques d'un govern que diu que vol ajudar i desenvolupar un Estat del benestar per la ciutadania. Les famílies, i el paper de les dones, així com el treball de cures, és importantíssim. I és importantíssim sobretot en aquest món capitalista, *exitista*, consumista i insostenible, donar importància a les cures, als vincles... a tots aquests treballs que són tant importants per la vida dels éssers humans.

En el teu cas, com comentaven, has treballat especialment en l'àmbit de les famílies monomarentals; llavors, segons la teva experiència, ens podries explicar quin tipus de

perfils socials trobem entre famílies monomarentals i quins són els seus efectes sobre la igualtat d'oportunitats?

És veritat que la gran majoria de famílies monoparentals, més del 80%, estan encapçalades per dones. Per això diem que les famílies es podrien anomenar monomarentals; també n'hi ha de famílies encapçalades per homes, les quals també, d'alguna forma, estan desafiant en model tradicional, perquè són els homes els que es fan càrrec d'aquests nens i nenes...

Les famílies monoparentals són molt diverses. Depèn del tipus de convivència que tenen: poden ser parelles de fet que s'han separat (formant així una família monoparental, encapçalada per un home o una dona); també poden ser fruit d'un matrimoni en que hi ha hagut una separació i després un divorci; també pot ser per viduïtat... Nosaltres diem que no només l'estat civil diferencia les famílies monoparentals, sinó que també ho fa el fet de que hi hagi o no convivència. Per exemple, si un dels progenitors està a la presó, per exemple més d'un any, llavors el progenitor que està fora amb fills o filles està formant, de fet, una família monoparental, encara que estiguin casats, ja que es cuidarà d'aquesta canalla. A més, gràcies a les nostres reivindicacions, la normativa catalana va admetre finalment aquest cas dins de les tipologies de monoparentals. O si una persona viu a l'Amèrica Llatina i l'altra viu aquí i té els fills o filles i els dos segueixen sent una parella, o sigui que no hi ha hagut una ruptura, però no hi ha convivència, també és en realitat una família monoparental. Per tant, la idea és definir la monoparentalitat com aquell grup de convivència on sobretot un progenitor s'encarrega de la criança d'aquests nens o nenes, així com de la seva socialització, de la seva educació, etc. A vegades l'altre hi és, s'han separat i està en règim de visites, però d'altres vegades no hi és, perquè s'ha mort, o perquè senzillament no hi era mai, perquè es va decidir tenir un fill en solitari (a través de la gestació subrogada, de la reproducció assistida, d'una adopció, etc.).

Per tant, els perfils són molt diversos i des de la sociologia es poden afegir a més altres variables com la del nivell d'ingressos, l'educativa, el fet de ser una minoria ètnica, l'edat del progenitor, el nombre de fills i l'edat dels fills (perquè no és el mateix una família monoparental amb fills o filles de 18 anys que una família monoparental amb fills o filles de tres anys). Combinant totes aquestes variables sorgeixen molts

perfils i s'han d'estudiar i relacionar per conèixer quina és la situació específica de la família².

I quines polítiques s'han proposat, o ja s'han aplicat amb èxit en alguns països, per ajudar a aquestes famílies monomarentals i monoparentals?

Hi ha moltíssimes polítiques que es poden fer, en casi tots els àmbits. D'una banda, hi ha les polítiques d'ajut directe: aquestes consisteixen en donar una renda específica (a part de la renda mínima d'inserció), pel fet de ser una família monomarental o monoparental, sense discriminar. Jo penso que hauria d'haver-hi un ajut, per ser família monoparental, en *cash*; o sigui diners, un ajut directe pel simple fet de ser famílies monoparentals. Perquè encara que sigui una família monoparental amb cert nivell adquisitiu, aquesta sempre estarà en pitjors condicions que una família biparental, perquè estem en una societat patriarcal on predomina i en que s'ajuda més a la biparentalitat. Això ja s'està implantat a molts països. I a més a més, s'hauria d'afegir un plus si aquella família té menys recursos econòmics, si té un nen o una nena amb diversitat funcional... O sigui, anar afegint un plus per cada discriminació específica: ser de minoria gitana, ser això, ser allò... Per tant, primer de tot cal una política econòmica d'ajut directe pel simple fet de ser una família monoparental, i després un afegit en funció de la discriminació específica.

D'altra banda, està la qüestió dels serveis: o sigui tota la part no tant d'ajut econòmic directe, sinó d'escoles bressol, de tenir punts per entrar a la universitat si ets família monoparental (com era abans a la Universitat de Barcelona), tenir facilitats per obtenir beques, millor accés a les residències per a la tercera edat (doncs si, a més a més dels fills o filles, tens una persona gran que has de cuidar, has de tenir alguna possibilitat), accés a l'habitatge, que és tan important; en definitiva, cal tenir en compte el fet de ser una família monoparental en tots els altres àmbits de les polítiques públiques. També en el laboral, on caldria tenir un plus en les excedències parentals en cas de ser família monoparental. Es tracta doncs de tenir en compte la desigualtat que comporta ser una família monoparental, de respectar el principi d'equitat: tractar de

²Per a una anàlisi exhaustiva de les famílies monoparentals des de diferents àmbits i contextos vegeu Almeda, E., & Di Nella, D. (2011). *Las familias monoparentales a debate* (Cinco volúmenes). *Colección familias monoparentales y diversidad familiar*. Barcelona, Copalqui Editorial.

manera desigual als desiguals. En una societat on predomina la biparentalitat i el patriarcat, s'han de donar aquestes ajudes específiques a les famílies monoparentals, tal com es fa en molts països.

I a nivell català i espanyol, ja s'ha començat a aplicar algunes d'aquestes polítiques, o quina és la situació?

A Catalunya, des del 2009, tenim un decret sobre les famílies monoparental pel qual et donen un títol de família monoparental, però que s'ha d'anar renovant. No hi ha una prestació directe. La seguretat social dona un ajut específic, algunes escoles bressols també et donen punts... Només hi ha ajuts específics i parcials en funció de cada comunitat autònoma; no hi ha una política general i integral. Tot i que tampoc hi ha una política familiar general, és a dir, per a totes les famílies. Hi ha coses molt disgregades i molt concretes en funció de cada comunitat autònoma.

I seguint en l'àmbit de les famílies monoparentals, hi ha un perfil molt específic, que són les famílies monomarentals formades a causa de la violència, que això lliga justament amb el tema d'aquesta monografia; llavors, aquestes famílies, òbviament, donat que la violència que han viscut té conseqüències psicològiques, econòmiques, etc., tenen un perfil especialment vulnerable. Llavors, segons la teva experiència, quina és la situació d'aquestes famílies, a nivell general? I quina creus que seria la millor forma de respondre a les seves necessitats per part de les administracions?

És cert és que hi ha, tot i que ara mateix no et sabria dir xifres, una part de les famílies monomarentals en que la causa de la monomarentalitat, el factor desencadenant de la monomarentalitat, ha estat una situació de violència. Però si tu em preguntes si a Catalunya, o a l'Estat espanyol, hi ha un ajut en general per a les dones monomarentals que pateixen situacions de violència, doncs no. Avui [28 de gener de 2020], a Sant Joan Despí, acaba de morir una altra dona, assassinada per la seva parella heterosexual... No hi ha una política decidida i ferma per ajudar a les dones que han patit violència; perquè això no passa sobtadament, sinó que aquestes dones han patit reiteradament situacions de violència. Com que no hi ha una política en favor d'aquestes famílies, el cas concret

de les situacions de violència tampoc es contempla en profunditat. I quines són les conseqüències? Doncs massa sovint la mort de la dona, i tot el que representa dels efectes psicològics pels fills o filles. Igualment, jo no sóc especialista en temes de violència, que és un àmbit molt treballat per les entitats feministes de Catalunya i t'hauries d'informar per alguna altre via.

Seguint amb el tema de la violència: en els últims mesos, a Espanya, hem vist com nous actors polítics intenten canviar els termes de “violència masclista” o “violència de gènere” pel terme “violència intrafamiliar”. Això, òbviament, el que intenta fer és ocultar les relacions de dependència i jerarquia dins de la família per fer-ho quelcom invisible. Creus que això, avui en dia, és factible, o la societat ja està molt conscienciada al respecte? Com de perillós creus que seria, en el cas de que realment s'apliqués aquesta lògica a la violència de gènere?

Clar, es que estem parlant d'un partit feixista. És a dir, no m'estranya que un partit feixista, masclista, sexista, que òbviament s'hauria d'haver combatut molt més del que s'està fent, prediqui això. Estan en contra de les dones, per tant, qualsevol política de suport a les dones, a la diversitat, o per lluitar contra la violència masclista... sent un partit feixista, estarà en contra. Però vaja, la realitat és que hi ha una part important de la societat espanyola, (a Catalunya més petita, però que també existeix), que està pensant d'aquesta manera. Què ha passat, en tots aquests anys de democràcia, per a que pugui passar això? És cert que no només passa a Espanya i Catalunya, sinó que està passant a nivell global; hi ha una nova tendència en contra dels feminismes, que han crescut tant, i en contra de les demandes d'igualtat de les dones. És la contraofensiva de tota una ideologia; aquí està Vox, però al Brasil està Bolsonaro... està a tot el món. El tema és: què fan els homes? Quina postura mantindran els homes que són sensibles en aquests temes? Com estan combatent el tema? Quines polítiques públiques s'han de fer per contrarestar tot això? Les feministes ja estem tot el dia lluitant, la pregunta és: què es farà des dels poders públics sensibles a la qüestió del gènere?

Passem ara al bloc de l'entrevista relatiu a les presons i específicament a les presons de dones. En els teus escrits sobre la qüestió de les dones empresonades, destagues que

moltes d'elles hi estan per drogodependència. Que o bé han comès un delictes contra la propietat o bé un delictes contra la salut pública. Creus que existeix una consciència social d'aquesta vinculació entre aquests temes? Entre el sistema penal, la drogodependència i els factors socioeconòmics de major abast.

Molt bona pregunta. Les dones representen a Catalunya i a l'Estat espanyol entre un 7% i un 8% de les persones que estan a la presó, i majoritàriament estan a la presó per delictes contra la salut pública, com has dit, en relació al petit tràfic de drogues, a la *microvenda*, que se'n diu, o per relació amb la qüestió de les famoses mules, al que se li afegeix la qüestió del contraban. En aquests casos, les dones són el boc expiatori de la gran xarxa de narcotràfic. L'altre delictes important, quantitativament, són els delictes contra la propietat, que en la majoria de casos estan relacionats amb la necessitat de consumir estupefaents i que, per tant, indirectament també estan relacionats amb les drogues. Aquests dos delictes constitueixen casi un 75% o 80% de les dones empresonades, que, com bé has dit, també estan empresonades per la seva classe social, la gran majoria són dones pobres, o per la seva procedència nacional ètnica o racial, ja que moltes dones són llatinoamericanes, d'Europa de l'Est o formen part de la comunitat gitana. Però no hi ha un debat important sobre la problemàtica de les drogues, i això és greu perquè, si tu tens diners i posició econòmica, no et cal transgredir la llei per aconseguir-les. Per tant, altre cop és un tema de classe social com et posicionen davant la llei penal.

I què creus que s'hauria de fer per anar cap aquesta direcció, cap a la conscienciació i canvi de la situació? Jo, per exemple, vaig comprovar els programes dels partits polítics i no està present aquesta temàtica; o sigui, que en realitat no està present en el debat públic...

És clar, donada la situació de Catalunya, que tenim presos i preses polítiques, podríem aprofitar-la per sensibilitzar una mica més a la societat sobre la situació de les nostres presons, fer saber que també hi ha presos i preses que, de fet, també estan indirectament empresonats per qüestions polítiques. I despolititzar el tema dels presos i preses socials, que en realitat han entrat a presó perquè molts i moltes desafien el capitalisme amb la seva exclusió i amb la seva pobresa. És una bona oportunitat per

preguntar-se com estan les nostres presons i com es tracten a les persones privades de llibertat?

Pensa que Espanya és un dels països europeus amb més gent a les presons en proporció als habitants. Què està passant a la nostra societat per què passi això? No hi ha un desenvolupament profund de l'Estat del Benestar, no hi ha una lluita contra la pobresa i l'exclusió. Falten moltes més polítiques públiques contra la desigualtat, per ajudar a la gent exclosa, per a la reducció de danys en temes de drogues (no previsionistes, sinó de reducció de danys i d'acompanyament; també més centres d'atenció als toxicòmans i a la drogodependència, més centres d'ajut en els barris populars, més educadors socials, més treballadors socials i més política social pública en els barris pobres).

Cal sensibilitzar a la gent d'aquesta situació. Pot ser es parla poc del sistema penal, sobre com s'està castigant a la gent, sobre com els estem tancant. Resulta que "*en la cárcel se condena la pobreza, no se condena el delito*", tal com es llegia abans en un dels murs de La Model. A veure, perquè de cada 100 delictes, posem, només 10 són causa d'empresonament, hi hagut una selecció penal dels 100, dit ràpidament i com ja fa més de 50 anys que analitza la criminologia crítica; de tots els delictes que es cometen només uns acaben pocs a la presó, i mira quina casualitat, són els que cometen les persones que tenen menys recursos. Pocs jutges, polítics, empresaris corruptes acaben a la presó.... O sigui, és tant de manual... a vegades, qui acaba a la presó perquè no pot pagar la multa, perquè no pot aconseguir un bon advocat o advocada... Jo sóc contrària a les presons, crec que no estan servint al fi de la rehabilitació que es proclama. Però, mentre tinguem presons, com a mínim que en el seu interior no hi hagi maltractaments, que hi hagi polítiques per ajudar a la gent; per capacitar-les i formar-les laboralment en les seves habilitats, que se'ls cuidi en el tema de la salut, que hi hagin serveis específics per mantenir el vincle amb la família, amb l'entorn comunitari, que se'ls doni la paraula en les seves demandes i reivindicacions. Que hi hagi, en el mentrestant tinguem presons, una altra forma d'entendre la privació de llibertat. Hi ha moltíssimes propostes i alternatives que es podrien fer, i a Catalunya se n'estan fent algunes, però falta molt encara perquè es compleixin les mínimes condicions de vida dignes i de respecte als drets humans. Possibilitats n'hi ha, però és un món molt invisibilitzat i falta que els i les seves protagonistes, persones empresonades i tot l'entorn penitenciari de professionals,

voluntaris i agents socials que hi treballen visibilitzin el tema i el posin a l'agenda pública per sensibilitzar a la societat de la seva situació.

Justament això enllaça amb la següent pregunta, i és que, com expliques en els teus escrits, a Espanya la pena prevista per excel·lència en el codi penal és la pena privativa de llibertat. En el cas de les dones, entre les quals la majoria de delictes són no violents, quins efectes té en la seva vida diària aquesta pena privativa?

La majoria de dones a les presons tenen pocs recursos, problemes familiars, moltes han patit abusos en la família, moltes són monoparentals, aproximadament el 40% són estrangeres, moltes també tenen problemes laborals, algunes han exercit ocasionalment la prostitució... Són dones del món de l'exclusió, i la presó les torna a excloure, que no és el que hauria de fer, perquè les hauria d'ajudar, formar-les, enfortir el vincle amb les seves famílies, capacitar-les, millorar les seves condicions pel mercat laboral... L'efecte de la presó, si no es fan les polítiques adequades, és que moltes vegades les dones en surten encara més vulnerables, amb pitjors condicions i sentint-se maltractades per la institució. Aleshores clar, la presó no està complint de cap manera el seu objectiu principal de la reinserció, i en canvi sí compleix l'objectiu de la custòdia, d'apartar aquella persona un temps de la societat, això és l'únic que fa.

Seguint amb la qüestió de les penes privatives de llibertat: més enllà del cas de les dones, quines són les alternatives existents?

Justament he investigat juntament amb dones preses el fet que en les presons es reflecteixen les condicions de la pròpia societat: si la societat és patriarcal, i es mantenen els estereotips de gènere, en la presó també es reproduïxen i encara més es magnifiquen. I si tu compares la situació de les presons de dones amb la de les presons d'homes, les presons de dones sempre estan pitjor, pel que fa a la ràtio funcionaris/preses, pel que fa a les activitats lúdiques que es fan, el nombre i la varietat dels tallers productius, al sou que cobren les preses si hi treballen, les possibilitats d'accedir als poliesportius, etc... I el que passa en una presó de dones reflecteix el que passa en aquella societat en concret, i les nostres societats són encara patriarcals i

androcèntriques. I, des del meu punt de vista, si les presons en general ja estan oblidades, les de dones encara ho estan més. Fa dècades que ho estem dient i constatant.

L'alternativa és evitar que la gent entri a les presons; evitar la pena privativa de llibertat i desenvolupar altres opcions: per a una persona que tingui una problemàtica de drogues, per exemple, cal buscar algun tipus de tractament que l'ajudi. Com a mínim donar solucions. I si tenen fills o filles i és monoparental, es pot optar per un arrest domiciliari si el delicte no és molt greu, o es poden utilitzar controls telemàtics com les polseres electròniques. Cal desenvolupar les alternatives a la privació de llibertat, en definitiva. És clar, cada país, en funció dels seus professionals del benestar, de la xarxa de serveis socials i dels serveis jurídic, en desenvoluparà unes o altres. En el nostre codi penal no hi ha gaires alternatives, però es tracta de buscar-les tot i així, perquè la privació de llibertat no està complint els objectius pels quals es va proclamar, com estem repetint tota l'estona.

Ja has fet referència a la següent pregunta, que tracta sobre aquesta correlació que hi ha entre el sistema penal i el sexisme. En els teus escrit expliques que aquest sexisme es reflecteix en qüestions com ara que els funcionaris de presó siguin menys tolerants amb les dones que estan preses que amb els homes, que se'ls hi apliquin més sovint agreujants com la premeditació... Bé, diversos estereotips que s'apliquen al sistema penal. Ens podries explicar l'origen i evolució d'aquesta relació entre sistema penal i sexisme?

En certa manera, el sistema penal reflecteix el sistema patriarcal. D'alguna forma, el poder punitiu, el poder de castigar, està pensat a semblança del poder patriarcal. Reprodueix el patriarcat, les seves lògiques i violències. I ho fa d'una forma molt rellevant utilitzant la por. El patriarcat controla i vigila les dones a través de la por. Controla que vagis d'una manera o altre vestida, de com et comportes en general, a través de la por; si no fas allò que s'espera, se t'aplicarà el control social, et miraran malament, no se't reconeixerà no se't valorarà... En certa manera, la presó, amb el poder punitiu del càstig, també utilitza la por: si no et comportes bé, si no parles bé, si no tractes bé als funcionaris, si no fas el que et toca seguint la disciplina de la presó, llavors

s'utilitza la por per amenaçar-te amb l'obtenció de permisos, de visites familiars, de possibilitats d'activitats o treballs a la presó, etc.

En els teus texts expliques els orígens de tot això, els primers autors antropòlegs criminòlegs, que parteixen d'una concepció ja molt sexista...

Lombroso i Ferrero, que son els primers criminòlegs, ja parteixen de la idea de que les dones que estan a la presó han vulnerat dos rols: no només han comès un delictes, a nivell penal, sinó que també han vulnerat el rol social de la seva condició femenina; com a dona, mare o esposa, que òbviament no hauria d'haver delinquit. Per tant, la presó i el sistema punitiu caurà amb tot el pes de la llei sobre elles, perquè elles tindran una doble condemna: haver comès un delictes i haver vulnerat el seu rol³.

També, en algun punt de la teva obra, explores la relació existent entre les presons de dones, la medicalització i aquesta voluntat de disciplinar que justament comentaves. Ens podries comentar una mica més al respecte?

Està tot una mica relacionat. Més disciplina perquè el patriarcat imposa més disciplina a les dones, i per tant a les presons les desobediències i les resistències de les dones seran més penalitzades i acaben tenint, proporcionalment, més primers graus, menys permisos, més expedients disciplinaris.... I, per altre banda, si les dones ja estem més medicalitzades fora de la presó, a la presó això també es reflecteix: les angoixes de les dones se solucionen mitjançant la medicació molt més que en els cas dels homes. És un procés de medicalització constant de les dones que estan privades de llibertat, circumstància que òbviament no les empodera sinó que les torna més dependents.

³Per a més informació sobre els orígens i desenvolupament d'aquesta relació entre sistema penal i sexisme, vegeu Almeda, E. (2002). *Corregir y castigar. El ayer y hoy de las cárceles de mujeres*. Barcelona: Bellaterra.

En el teu llibre de Mujeres encarceladas⁴, publicat al 2003, comentes que, històricament, el moviment feminista ha tingut poca sensibilitat envers la qüestió de les dones empresonades. Actualment, mantindria aquesta afirmació?

Crec que, històricament, a l'Estat espanyol el feminisme ha oblidat el tema de les dones privades de llibertat. A Catalunya sempre hi ha hagut una mica més de consciència, perquè a Catalunya el moviment feminista ha sigut molt important, però en general podem dir que el feminisme no ha parat prou atenció a les dones privades de llibertat. És veritat que des dels 2000 la cosa ha anat canviant. Hi ha associacions que recolzen les dones preses aquí a Catalunya, a Aragó, a Madrid, a Galícia... han anat sorgint dins del propi moviment feminista, o d'educadores socials feministes, de juristes feministes, o de professionals que estan treballant a les presons o a l'entorn del sistema penal. O des de les pròpies dones empresonades que s'han organitzat en entitats de suport mutu. O sigui, jo crec que dins del moviment feminista activista si s'ha donat més suport a les dones preses darrerament. També dins de l'acadèmia hi ha una mica més d'investigació sobre el tema. Ara bé, això finalment com es concreta? Com es tradueix a la pràctica per millorar la seva situació? Quan les dones surten de les presons, què passa? Quines associacions poden ajudar-la? Falta molt encara...

Lavors aquesta falta d'atenció històrica al tema: en línies generals, quina raó creus que té darrera?

Jo crec que el feminisme en el nostre país ha tocat molts temes; s'ha centrat molt en temes de violència, de diversitat sexual o qüestions laborals, però ha oblidat alguns altres, com és el cas de les dones més excloses. És clar, són dones que tenen menys *glamour*, diuen que no són grans lluitadores –per mi són de les dones més transgressores–, són poques... De totes formes, quina és la causa? Doncs en part els 40 anys de dictadura. En països amb una tradició democràtica més llarga hi ha moltes més associacions feministes en suport a les preses: França, Regne Unit, Alemanya, Holanda... La pregunta és: en les dones preses, les que estan en l'exclusió de l'exclusió, qui s'hi fixa? O sigui que no és només quelcom especial d'aquí, sinó que passa a tot el món.

⁴Almeda, E. (2003). *Mujeres encarceladas*. Ariel.

La situació de les dones preses, tot i això, creus que ha millorat en els últims anys?

Jo crec que, amb les eines que tenim, podríem fer moltíssim més. Es podria fer per exemple una presó de dones més a prop de la ciutat⁵, que els familiars hi puguin accedir millor i que es pugui mantenir els vincles i lluitar contra l'aïllament que implica tota presó. Ubicar les presons més a prop de les ciutats o a al centre de les ciutats, i també facilitar l'accés de les entitats de suport... Però que no s'oblidi que el què cal és evitar que les dones tinguin condemnes de presó i desenvolupar alternatives a la privació de llibertat i també en el cas dels homes òbviament: desenvolupar alternatives és la clau, i en el mentrestant existeixin presons, el que s'ha de controlar es que es compleixin els drets humans en el interior de tots els centres penitenciaris.

Esperem que aquesta entrevista pugui ajudar a visibilitzar aquestes problemàtiques, tot i que sigui molt lleugerament i entre estudiants. Moltes gràcies per atendre'ns i per la teva implicació social.

⁵Una presó per a dones penades, perquè a Barcelona, per exemple, hi ha la presó Wad-Ras, però Wad-Ras és únicament per dones en presó preventiva i també és un centre obert per homes.